

1. Diana a Virbius

Kdo by neznal Turnerův obraz Zlatá ratolest: scéna obestřená zlatým plamenem imaginace, do níž se ponořila Turnerova božská fantazie a v níž přetvořila i tu nejvybledlejší přírodní krajinu, je snovou vizí malého lesního jezera v Nemi, „Dianina zrcadla“, jak bylo nazýváno ve starověku. Kdo viděl tu klidnou vodu, ukrytou v zeleném údolí Albanských vrchů, nikdy na ni nemůže zapomenout. Dvě typické italské vesnice, které spí na jeho březích, a stejně tak italský palác, jehož terasovité zahrady příkře spadají k jezeru, stěží narušují klid, ba osamělost scény. Sama Diana by se mohla stále ještě zdržovat na tomto opuštěném břehu a pobývat v této lesní divočině.

Ve starověku byla tato lesní krajina jevištěm podivné a opakující se tragédie. Na severním břehu jezera, přímo pod strmými srázy, na nichž se jako ptačí hnízdo uchytila novodobá vesnice Nemi, stával posvátný háj a svatyně Diany Nemorensis, Lesní Diany. Jezero a háj byly kdysi známy jako Aricijské jezero a háj. Avšak město Aricie (novodobá La Riccia) leželo asi tři míle odtud na úpatí Monte Albana a od jezera, které leží v malém kráterovitém údolí na boku hory, je odděloval příkrý svah. V tomto posvátném háji rostl jistý strom, kolem něhož bylo možno spatřit v každé denní době, a patrně i dlouho do noci, plížíící se příšernou postavu. V ruce měla tasený meč a stále se kolem sebe obezřetně rozhlížela, jako by očekávala, že na ni v každém okamžiku vyrazí nepřítel. Byl to kněz a vrah; a muž, kterého očekával, měl dříve či později zavraždit jeho a zaujmout místo něho kněžský úřad. Takové bylo pravidlo této svatyně. Kandidát na kněžství mohl nastoupit úřad jen tak, že zabil svého předchůdce, a když jej zabil, podržel úřad do té doby, dokud sám nebyl zabit někým silnějším nebo obratnějším.

Toto nejisté postavení s sebou neslo titul krále; ale jistě žádná korunovaná hlava nikdy neodpočívala méně pohodlně a nebyla ani navštěvována děsivějšími sny než tato. Protože rok za rokem, v létě v zimě, za krásného počasí i za nepohody, musel držet svou osamělou stráž, a kdykoli pro sebe urval trochu neklidného spánku, bylo to pro něj spojeno s nebezpečím života. Do nebezpečí jej uvádělo i malé polevení v bdělosti, i sebemenší úbytek sil či obratnosti v šermu; šedivé vlasy byly zřejmě pečeti na jeho rozsudku smrti. Urozeným a zbožným poutníkům u svatyně pohled na něho podle všeho zatemňoval světlou krajinu, jako když náhle, za jasného dne, zakryje mrak slunce. Snová modř italského nebe, skvrnité stíny letního lesa a jiskření vln ve slunečních paprscích sotva mohly ladit s onou zlověstnou a sverepou postavou. Spíš si dovedeme představit, jak se mohla jevit opožděnému poutníku za jedné z oněch divokých podzimních nocí, kdy odumřelé listí hustě opadáva a větry jako by zpívaly žalozpěv nad umírajícím rokem. Je to chmurný obraz, zasazený do melancholické hudby – pozadí tvoří černý les, oddělený klikatou čarou od nízkého bouřlivého nebe, vítr sténá ve větvích, zvadle listí šustí pod nohama, studené vlny

vod pleskají o břeh – a v popředí temná postava, přecházející sem a tam, chvíli v polosvitu a chvíli v temnotě, a ocel se zatřpytí u ramene pokaždé, když bledý měsíc vyjde z mračného závoje a zcuchanými haluzemi pohlédne na ni dolů.

Podivný řád tohoto kněžského úřadu nemá v klasickém starověku obdoby a nelze jej z něho vysvětlit. Abychom pro něj našli vysvětlení, musíme jít mnohem dál. Nikdo patrně nepopře, že takový zvyk má příchut' barbarského věku, a jestliže přežil do dob císařství, stojí v nápadné izolaci od tehdejší uhlazené italské společnosti, jako panenská skála vystupující z hladce ostříhaného trávníku. A právě drsnost a barbarskost tohoto zvyku dovoluje doufat, že se nám jej podaří vysvětlit. Poslední bádání o rané historii člověka odhalilo totiž zásadní shodnost, s níž lidská mysl – navzdory mnoha povrchním rozdílům – vytvářela svou první hrubou filozofii života. Můžeme-li na základě toho ukázat, že nějaký barbarský zvyk, jako onen spojený s kněžským úřadem v Nemi, existoval někde jinde, můžeme-li odhalit motivy, které vedly k jeho zavedení, můžeme-li dokázat, že tyto motivy se v lidské společnosti uplatňovaly v širším měřítku, dokonce snad univerzálně, vytvářejíce v různých podmínkách různé instituce, specificky sice odlišné, avšak druhově shodné, a konečně, můžeme-li ukázat, že právě tyto motivy spolu s některými institucemi od nich odvozenými se uplatňovaly i v klasickém starověku, pak můžeme právem usuzovat, že v dávné době daly tytéž motivy podnět ke zrodu kněžského úřadu v Nemi. Takový úsudek se při nedostatku přímého dokladu o tom, jak tento kněžský úřad skutečně vznikl, nikdy nemůže rovnat důkazu. Avšak bude více nebo méně pravděpodobný podle toho, jak dalece splní podmínky, které jsem uvedl. Tato kniha si při zachování těchto podmínek klade za cíl předložit přijatelné a pravděpodobné vysvětlení kněžského úřadu v Nemi.

Začnu tím, že uvedu několik faktů a legend, které se nám o tomto tématu dochovaly. Podle jedné verze zavedl uctívání Diany v Nemi Orestés, jenž po zabití Thoanta, krále Chersonésu Tauridského (Krymu), uprchl se svou sestrou do Itálie a přinesl s sebou sochu Diany Tauridské, ukrytou v otepi klestí. Když zemřel, byly jeho kosti přeneseny z Aricie do Říma a pohřbeny před Saturnovým chrámem na svahu Kapitolu vedle chrámu Svornosti. Čtenářům klasických děl byl znám krvavý rituál, který legenda připisovala Dianě Tauridské; každý cizinec, který přistál na pobřeží, byl prý obětován na jejím oltáři. Když byl tento obřad přenesen do Itálie, nabyl mírnější formy. Ve svatyni v Nemi rostl určitý strom, z něhož se nesměla ulomit žádná větev. Ulomit jednu z jeho haluzí bylo dovoleno pouze uprchlému otroku, pokud se mu to podařilo. Jestliže byl jeho pokus úspěšný, opravňovalo jej to utkat se s knězem v souboji, a když jej zabil, vládl místo něho s titulem Král lesa (Rex Nemorensis). Podle obecného mínění ve starověku byla touto osudovou větví ona Zlatá ratolest, kterou ulomil Aeneas na Sibyllin pokyn, než se pokusil o nebezpečnou cestu do podsvětí. Útěk otroka představoval prý útěk Orestův a jeho souboj s knězem byl reminiscencí na lidské oběti přinášené kdysi Dianě Tauridské. Toto pravidlo následnictví pomocí meče bylo zachováváno až do císařských dob, protože Caligula kromě jiných zrůdných nápadů připadl i na myšlenku, že kněz v Nemi zastává svůj úřad příliš dlouho, a najal proto statného darebáka, aby jej zabil. Jeden řecký cestovatel, který navštívil Itálii za doby Antoninů, poznamenává, že ještě v jeho době byl tento kněžský úřad odměnou za vítězství v souboji.

Některé hlavní rysy Dianina kultu v Nemi lze ještě rekonstruovat. Z votivních

darů, které byly na místě nalezeny, vyplývá, že byla chápána zvláště jako lovkyně a dále pak jako bohyně obšťastňující muže a ženy potomstvem a zaručující budoucím matkám snadný porod. Při jejích obřadech hrál zřejmě hlavní roli oheň. Proto každoročně v den jejího svátku, který se slavil 13. srpna, v nejparnější době roku, hořelo v jejím háji množství pochodní, jejichž rudá záře se odrážela v jezeře, a po celé Itálii se toho dne pořádaly u každého domácího krbu posvátné obřady. Bronzové sošky, nalezené v jejím posvátném okrsku, představují samu bohyni, jak drží ve vztyčené pravici pochodně; a ženy, jejichž modlitby bohyně vyslyšela, přicházely k svatyni s věnci ve vlasech a s planoucími pochodněmi v rukou, čímž plnily své sliby. Kdosi neznámý věnoval malé svatyni v Nemi věčnou lampu s prosbou o ochranu císaře Claudia a jeho rodiny. Terakotové lampy, které byly objeveny v posvátném háji, mohly snad sloužit u prostých lidí k podobnému účelu. Je-li tomu tak, pak je zřejmá analogie mezi tímto zvykem a katolickou praxí obětování svčených svíček v kostelích. Dále titul Vesta, který Dianě v Nemi náležel, jasně ukazuje na udržování posvátného věčného ohně v její svatyni. Nad velkou kruhovou základnou v severovýchodním rohu chrámu, vyvýšenou na třech stupních, která nese stopy mozaikové dlažby, se snad tyčil kruhový chrámek Diany v jejím aspektu Vesty – podobně jako kruhový Vestin chrám na římském Fóru. Zdá se, že zde udržovaly posvátný oheň panny vestálky, protože na tomto místě byla nalezena terakotová hlava vestálky a uctívání věčného ohně, ošetřovaného posvátnými pannami, bylo v Latii patrně všeobecně rozšířené od nejranějších do nejpozdějších dob. Každoročně o svátku této bohyně bylo také zvykem venčit honící psy a divoká zvěř byla ponechávána na pokoji; mladí lidé procházeli na počest bohyně očistným obřadem. Podávalo se víno a hostina sestávala z kůzlete, horkých koláčků, podávaných na talířích z listů, a z jablek visících dosud v trsech na haluzích.

Avšak Diana nevládla ve svém posvátném háji v Nemi sama. O lesní svatyni se s ní dělila dvě menší božstva. Jedním z nich byla Égerie, nymfa čistého pramene, který vyvěral z čedičových skal a stékal v půvabných kaskádách do jezera v místě nazývaném Le Mole, protože zde byly postaveny mlýny novodobé vesnice Nemi. O bublání tohoto pramene stékajícího po oblázcích se zmiňuje Ovidius, který říká, že z něho často píval. Těhotné ženy často obětovaly Égerii, protože věřily, že je s to, stejně jako Diana, dopřát jim snadný porod. Tradice uváděla, že nymfa byla ženou nebo milenkou moudrého krále Numy, ten že s ní trávil čas v ústraní posvátného háje a že zákony, které dal Římanům, byly inspirovány stykem s jejím božstvím. Plútarchos srovnává tuto legendu s jinými pověstmi o lásce bohyň k pozemšťanům, jako byla láska Kybely a Luny ke krásným mladíkům Attidovi a Endymiónovi. Podle jiných nebylo místo schůzek milenců v lesích Nemi, ale v háji před kapající bránou Kapénskou v Římě, kde z temné jeskyně vyvěral jiný Égeriin posvátný pramen. Každý den přinášely římské vestálky v hliněných džbánech na hlavě vodu z tohoto pramene k mytí Vestina chrámu. V Juvenalově době byla přírodní skála obložena mramorem a posvěcené místo bylo zhanobeno tlupami chudých židů, kterým se trpělo, aby se usadili v háji jako cikáni. Můžeme předpokládat, že pramen, který spadl do jezera v Nemi, byl pravou původní Égerií, a že když se z Albanských kopců na břehy Tibery odstěhovali první usedlíci, přinesli nymfu s sebou a založili pro ni nový domov v háji před branami. Zbytky lázní, které byly objeveny na posvátném okrsku spolu s mnoha hliněnými modely různých částí lidského těla, napovídají, že

vod Égerie se užívalo k léčení nemocných; ti dali výraz svým nadějím anebo osvědčili svou vděčnost tím, že bohyni věnovali zpodobený nemocný úd, což je zvyk, který můžeme ještě dnes pozorovat v mnoha částech Evropy. Zdá se, že si pramen dodnes udržuje léčivé vlastnosti.

Druhým z menších božstev v Nemi byl Virbius. Podle legendy byl Virbius tožný s mladým řeckým hrdinou Hippolytem, cudným a krásným, který se umění lovu naučil od kentaura Cheiróna a všechen čas trávil v lesích na honu divoké zvěře s panenskou lovkyní Artemidou (řeckým protějškem Diany), svou jedinou přítelkyní. V pýše na její božskou společnost odmítal lásku žen a tím přivolal na svou hlavu neštěstí. Afrodíta, popuzená jeho odmítavostí, roznítila totiž v jeho nevlastní matce Faidře lásku k němu; a když zhrdl jejími hanebnými snahami o sblížení, falešně jej nařkla u jeho otce Thésea. Ten pomluvě uvěřil a modlil se ke svému otci Poseidónovi, aby pomstil tu vymyšlenou křivdu. A tak když jel Hippolytos se svým vozem po břehu Sarónského zálivu, vyslal bůh moře z vln divokého býka. Vyděšení koně se Hippolytovi vytrhli, vyhodili jej z vozu a usmýkali pod svými kopyty k smrti. Avšak Diana z lásky, kterou k Hippolytovi chovala, přesvědčila lékaře Asklépia, aby přivedl jejího krásného mladého lovce pomocí bylin opět k životu. Jupiter, rozhorlený tím, že by se nějaký smrtelník měl vrátit zpět od bran smrti, srazil do Hádu samotného lékaře, který chtěl porušit odvěký řád. Avšak Diana skryla svého oblíbence před rozhněvaným bohem do hustého mraku, změnila jeho vzhled tím, že jej učinila starším, a pak jej odnesla do údolíček u Nemi, kde jej svěřila nymfě Égerii, aby tam žil pod jménem Virbius v osamění, nikým nepoznán, v hloubi italského lesa. Tam vládl jako král a tam také zasvětil Dianě posvátný okrsek. Měl půvabného syna Virbia, jenž nezastrašen otcovým osudem jel se sprežením ohnivých orů na pomoc Latinům ve válce proti Aeneovi a Trójanům. Virbius byl uctíván jako bůh nejen v Nemi, ale i jinde; dovidáme se například, že v Kampánii byl jeho službě zasvěcen zvláštní kněz. Do háje ani do svatyně v Aricii nesměli být vpuštěni koně, neboť koně zabili Hippolyta. Nebylo rovněž dovoleno dotknout se jeho sochy. Někteří jej ztožňovali se sluncem. „Je však pravda,“ říká Servius, „že je to božstvo spojené s Dianou, tak jako je Attis spojen s Matkou bohů, Erichthonios s Minervou a Adónis s Venuší.“ Hned se podíváme, co je podstatou této spojitosti. Stojí za povšimnutí, že na své dlouhé a pestré životní pouti projevila tato mytická osobnost pozoruhodnou houževnatost. Sotva lze pochybovat, že svatý Hippolyt římského kalendáře, který byl k smrti usmýkán koňmi 13. srpna, to je na Dianin svátek, je někdo jiný než řecký hrdina téhož jména, jenž poté, co dvakrát zemřel jako pohanský hříšník, byl šťastně vzkříšen jako křesťanský svatý.

Není třeba snášet žádné doklady, abychom došli k přesvědčení, že příběhy vysvětlující uctívání Diany v Nemi nejsou historické. Zřejmě patří do velké skupiny mýtů, které byly vytvořeny k vysvětlení původu náboženského obřadu a nemají jiné opodstatnění než podobnost, ať už skutečnou či fiktivní, již lze vystopovat mezi tímto obřadem a nějakým cizím rituálem. Nekoherentnost mýtů o Nemi je skutečně průhledná, protože vznik kultu je vysledován jednou k Orestovi a podruhé k Hippolytovi, podle toho, jak měl být vysvětlen ten či onen rys obřadu. Skutečná hodnota takových zkazek je v tom, že slouží k dokreslení podstaty kultu tím, že podávají vzor, s nímž je možno jej srovnávat; a dále že podávají nepřímé svědectví o jeho velkém stáří tím, že ukazují, jak se skutečný původ ztrácí v mlze bájného

starověku. V tomto ohledu jsou legendy o Nemi pravděpodobně důvěryhodnější než tradice zdánlivě historická, jejímž zastáncem je Cato starší a podle níž byl posvátný háj Dianě dedikován jistým Égeriem Baebiem nebo Laeviem z Tuscula, latinským diktátorem, ve prospěch lidu z Tuscula, Arície, Lanuvia, Laurenta, Cory, Tiburu, Pómetie a Ardeje. Tato tradice skutečně svědčí pro velké stáří svatyně, neboť jak se zdá, její založení datuje někde před rok 495 před n. l., kdy Pómetia byla vydrancována Římany a mizí z historie. Nemůžeme však předpokládat, že tak barbarské pravidlo, jakým se řídilo obsazování kněžského úřadu v Arícii, bylo s rozmyslem ustanoveno ligou civilizovaných obcí, jakými nepochybně byla latinská města. To se muselo zachovat z dob, kam nesahá lidská paměť, z dob, kdy Itálie ještě byla na mnohem primitivnějším stupni vývoje, než co známe z historického období. Důvěra v tuto tradici je spíše otřesena než posílena jinou verzí, která připisuje založení svatyně jistému Mániovi Égeriovi, jenž dal podnět ke vzniku úsloví „je mnoho Máníů v Arícii“. Toto přísloví vysvětlovali někteří tvrzením, že Mánius Égerius byl předkem staré a vznešené rodiny, kdežto jiní se domnívali, že jeho význam je ten, že v Arícii bylo mnoho ošklivých a zmrzačených lidí a jméno Mánius odvozovali od slova mania, to je bubák nebo strašidlo, kterého se bojí děti. Jeden římský satirik užívá jména Mánius jako typického jména žebráků, kteří na aricijských svazích vyčkávají příchodu poutníků. Tato různost názorů, a navíc rozpor mezi Mániem Égeriem z Arície a Égeriem Laeviem z Tuscula, stejně jako podobnost obou jmen s mytickou Égerií, to vše vzbuzuje naše podezření. Avšak tradice dochovaná Catonem je příliš podrobná a její zastánce je příliš úctyhodný, než abychom si mohli dovolit přejít ji jako nepotřebnou fikci. Spíš bychom měli předpokládat, že se vztahuje k nějaké dávné obnově či rekonstrukci svatyně, kterou skutečně provedly konfederované státy. V každém případě svědčí pro názor, že háj byl od raných dob společným místem kultu pro mnoho nejstarších měst v kraji, ne-li pro celou latinskou konfederaci.

2. Artemis a Hippolytos

Řekl jsem, že aricijské legendy o Orestovi a Hippolytovi, ačkoli jsou z historického hlediska bezcenné, mají jistou hodnotu, protože srovnáváním s rituálem a mýty jiných svatyní nám mohou pomoci lépe pochopit kult v Nemi. Musíme si položit otázku, proč si autoři těchto legend vybrali právě Oresta a Hippolyta, aby vysvětlili Virbia a Krále lesa. Pokud jde o Oresta, je odpověď nasnadě. On a postava Diany Tauridské, která mohla být usmířena jen lidskou krví, byli do legend pojeti jenom proto, aby se vražedné pravidlo v aricijském kněžském úřadě stalo pochopitelnějším. Pokud jde o Hippolyta, není záležitost tak jednoduchá. Způsob jeho smrti napovídá dosti srozumitelně, proč byli z posvátného háje vyloučení koně; samo o sobě to však k identifikaci nestačí. Musíme se pokusit o hlubší zkoumání rozbořením kultu i legendy nebo mýtu o Hippolytovi.

Hippolytos měl slavnou svatyni v domě svých předků v Troizéné, umístěnou v nádherné, pevninou téměř uzavřené zátocě; pruh úrodného pobřeží na úpatí rozeklaných hor tam dnes pokrývají pomerančovníkové a citroníkové háje a vysoké cypřiše, které se tyčí jako temné hroty nad zahradou Hesperidek. Za modrou vodou v pokojné zátocě, chráněné před otevřeným mořem, ční posvátný Poseidónův ostrov, jehož vrcholky halí temná zeleň borovic. Na tomto krásném pobřeží byl

uctíván Hippolytos. V jeho svatyni stál chrám se starou sochou. Bohoslužby vykonával kněz, který zastával úřad po celý život; každý rok se konala na Hippolytovu počest obětní slavnost a každoročně truchlili neprovdané dívky pláčem a žalozpěvy nad jeho předčasnou smrtí. Mladíci a dívky obětovali před svatbou v jeho chrámu kadeře ze své hlavy. V Troizéně byl Hippolytův hrob, avšak lidé jej neukazovali. Byla vyslovena velmi oprávněná domněnka, že v krásném, Artemidou milovaném Hippolytovi, jehož život byl přerván v rozkvětu a kterého každoročně oplakávaly panny, máme jednoho z oněch pozemských milenců některé bohyně, kteří se tak často objevují v antickém náboženství a z nichž je nejznámějším typem Adónis. Soupeření Artemidy a Faidry o lásku Hippolytova je prý, pouze pod jinými jmény, obměna soupeření Afrodity a Persefony o lásku Adónidovu, protože Faidra je prostě jen dvojnicí Afrodity. Tato teorie nekřivdí patrně ani Hippolytovi, ani Artemidě, neboť Artemis byla původně velkou bohyní plodnosti a podle principů raného náboženství ta, která způsobuje plodnost přírody, musí být sama plodná, a aby byla plodná, musí nezbytně mít muže. Z tohoto hlediska byl Hippolytos manželem Artemidy v Troizéně, a uštířené vrkoče, které mu před svatbou obětovali troizénští mladíci a dívky, měly posílit jeho spojení s bohyní a přispět tak ke zvýšení plodnosti země, dobytka i lidského rodu. Určitým potvrzením tohoto názoru je fakt, že v Hippolytové posvátném okrsku v Troizéně byla uctívána dvě ženská božstva, Damia a Auxésia, jejichž spojitost s úrodností půdy je mimo pochyby. Když Epidaurus trpěl nedostatkem, lidé poslušni věštby vyřezali z posvátného olivového dřeva sochy Damie a Auxésie, a sotva tak učinili a vztyčili je, půda začala opět rodit. Kromě toho v samotné Troizéně, zřejmě v Hippolytové posvátném okrsku, se pořádala na počest těchto panen, jak je Troizénští nazývali, pozoruhodná slavnost vrhání kamenů; a není těžké dokázat, že se podobné zvyky praktikovaly v mnoha zemích výslovně proto, aby byla zajištěna dobrá úroda. V báji o tragické smrti mladičkého Hippolyta můžeme rozeznat analogii s podobnými pověstmi o jiných krásných, leč smrtelných mladících, kteří zaplatili za krátké vzplanutí nesmrtelné bohyně životem. Tito nešťastní milenci nebyli patrně vždy jen pouhým mýtem; a legendy, které zanechaly stopu rozlité krve v nachovém květu fialky, v šarlatu sasanky či karmínovém zardění růže, nebyly jen volnými básnickými symbolizacemi mládí a krásy, pomíjivých jako letní květy. Takové báje jsou prodchnuty hlubší filozofií vztahu mezi životem člověka a životem přírody – smutnou filozofií, která uvedla v život tragickou praxi. Jaká to byla filozofie a praxe, dozvíme se později.

3. Shrnutí

Nyní snad můžeme pochopit, proč lidé ve starověku ztotožňovali Hippolyta, druha Artemidina, s Virbiem, jenž byl podle Servia ve stejném vztahu k Dianě jako Adónis k Venuši nebo Attis k Matce bohů. Diana, stejně jako Artemis, byla totiž bohyní plodnosti vůbec, a zvláště pak porodu. Proto potřebovala, stejně jako její řecký protějšek, mužského partnera. Tímto partnerem, jestliže má Servius pravdu, byl Virbius. Jako zakladatel posvátného háje a první král Nemi je Virbius jasně mytickým předchůdcem nebo archetypem posloupné linie kněží, kteří sloužili Dianě pod titulem Krále lesa a kteří dospěli, stejně jako on, jeden po druhém k násilnému konci. Je tedy přirozené předpokládat, že byli k bohyni posvátného háje ve stejném vztahu, v jakém k ní byl Virbius. Zkrátka že smrtelný Král lesa měl za svou králov-

na samu Lesní Dianu. Jestliže posvátný strom, který střežil svým životem, byl považován, což se zdá pravděpodobné, za její zvláštní vtělení, pak jej kněz uctíval nejen jako svou bohyni, ale objímal jej i jako svou ženu. Na tomto předpokladu není vůbec nic absurdního, vřdyť dokonce ještě v době Pliniově tak činil jeden vznešený Říman s krásným bukem v jiném Dianině posvátném háji v Albanských horách. Objímal jej, líbal jej, lehal v jeho stínu a lil víno na jeho kmen. Zřejmě považoval strom za bohyni. Zvyk fyzického oddávání mužů a žen se stromy se ještě praktikuje v Indii a jiných zemích Východu. Proč by neměl existovat ve starém Latiiu?

Když probíráme doklady jako celek, dospíváme k závěru, že kult Diany v jejím posvátném háji v Nemi byl velmi důležitý a existoval odnepaměti; byla uctívána jako bohyně lesů a divoké zvěře a snad také jako bohyně domácího dobytka a plodů země; věřilo se, že přináší požehnání mužům a ženám na potomstvu a že pomáhá rodičkám; její posvátný oheň, udržovaný čistými pannami, věčně hořel v kruhovém chrámu v posvátném okrsku; ve spojení s ní byla vodní nymfa Égerie, která plnila jednu z vlastních Dianiných funkcí – pomáhat ženám při porodu – a o které se v širokých vrstvách předpokládalo, že se v posvátném háji snoubila se starým římským králem; dále že sama Lesní Diana měla mužského společníka jménem Virbius, jenž jí byl tím, čím byl Adónis Venuši nebo Attis Kybelé; a konečně že tento mytický Virbius byl v historických dobách reprezentován posloupnou řadou kněží, známých jako Králové lesa, kteří pravidelně hynuli mečem svých následníků a jejich život byl svým způsobem vázán k jistému stromu v posvátném háji, protože byli před útokem bezpečni jen tak dlouho, dokud tento strom byl nedotčen.

Tyto závěry samy nestačí samozřejmě k vysvětlení zvláštního pravidla nástupnictví v kněžském úřadě. Probírka širších souvislostí nás však snad dovede k myšlence, že obsahují v zárodku řešení problému. Musím se proto nyní věnovat tomuto širšímu přehledu. Bude dlouhý a namáhavý, ale může v sobě mít něco ze zajímavosti a kouzla objevitelské cesty, během níž navštívíme mnoho podivných cizích zemí s podivnými cizími národy a ještě podivnějšími zvyky. Vane příznivý vítr; napneme plachty a na nějaký čas opustíme břehy Itálie.

Kněžští králové

Dali jsme si za úkol zodpovědět zejména dvě otázky: za prvé, proč Dianin kněz v Nemi, Král lesa, musel zabít svého předchůdce, a za druhé, proč, dříve než tak učinil, musel ulomit větev z jistého stromu, kterou veřejné mínění ve starověku ztožňovalo s Vergiliovou Zlatou ratolestí?

První bod, na nějž se soustředíme, je titul kněze. Proč byl nazýván Králem lesa? Proč se o jeho úřadu mluvilo jako o království? Spojení královského titulu s kněžskými povinnostmi bylo ve starověké Itálii a Řecku běžné. V Římě a v jiných městech Latia měli kněze, který byl nazýván Obětní král nebo Král posvátných obřadů, a jeho žena nesla titul Královna posvátných obřadů. V republikánských Athénách byl druhý úředník státu, ustanovený vždy na rok, nazýván králem a jeho žena královnou; funkce obou byly náboženské. Mnoho jiných řeckých demokracií mělo titulární krále, jejichž povinnosti, nakolik jsou známy, byly asi kněžské a soustřeďovaly se okolo Společného krbu státu. Některé řecké státy měly několik těchto titulárních králů, kteří zastávali úřad současně. V Římě byl podle tradice zrušení monarchie ustanoven Obětní král, aby vykonával oběti, které dříve vykonávali králové. Podobný názor na původ kněžských králů zřejmě převládal v Řecku. Sám o sobě není tento názor nepravděpodobný a potvrzuje ho příklad Sparty, téměř jediného čistě řeckého státu, který si podržel královskou formu vlády do historických dob. Ve Spartě vykonávali totiž všechny státní oběti králové jako potomci boha. Jeden z obou spartských králů byl knězem Dia Lakedaimonského, druhý knězem Dia Nebeského.

Tato kombinace kněžských funkcí s královskou autoritou je každému známa. Malá Asie například byla domovem různých velkých náboženských měst, v nichž žily tisíce posvátných otroků a vládli velekněží, kteří třímali současně světskou i duchovní moc jako papežové ve středověkém Římě. Takovými městy, jimiž vládli velekněží, byly Zéla a Pessinús. A zase naopak teutonští králové patrně zaujímali v pohanských dobách postavení kněží a měli i příslušnou kněžskou moc. Čínští císařové vykonávali veřejné oběti, které byly dopodrobna stanoveny v obřadních knihách. Král Madagaskaru byl nejvyšším knězem království. O velkém novoročním svátku, kdy byl pro blaho království obětován býk, byl král obětování přítomen a přednášel modlitbu díkyvdání, zatímco jeho pomocníci zvíře poráželi. Králové lidu Galla v monarchických státech ve východní Africe, které si dosud udržely svou nezávislost, provádějí obřady na vrcholcích hor a vedou rituál lidské oběti; ve sporném světle tradice nacházíme podobné spojení světské a duchovní moci, královských a kněžských povinností v osobě králů oněch rozkošných končin Střední Ameriky, jejichž starobylé hlavní město, pohřbené nyní pod bujným porostem tropického pralesa, označují impozantní a tajemné zříceniny Palenque.

Když jsme řekli, že starověcí králové byli obyčejně také kněžími, zdaleka jsme nevyčerpali náboženský aspekt jejich úřadu. Božství, které činilo krále výlučným, nebylo v oněch dobách prázdným pojmem, ale výrazem střízlivé víry. Králové byli

uctívání v mnoha případech nejen jako kněží, tedy jako prostředníci mezi člověkem a bohem, ale přímo jako bohové schopní seslat na své poddané uctívače požehnání, které je obvykle považováno za cosi mimo dosah smrtelníků, a jestliže ho lze vůbec dosáhnout, pak pouze modlitbou a obětí, přinesenou nadpozemským a neviditelným bytostem. Tak se často od králů očekává, že přivolají v příslušném období déšť nebo sluneční svit, dají vyrůst bohaté úrodě a tak dále. Ať se nám zdá toto očekávání jakkoliv divné, je zcela v souladu s ranými způsoby myšlení. Divoch si stěží představí rozdíl, který obvykle činí vyspělejší lidé mezi přirozeným a nadpřirozeným. Pro něho je svět do značné míry ovládan nadpřirozenými činiteli, to je zosobněnými bytostmi, jednajícími na základě týchž podnětů a motivů jako on sám a které lze pohnout stejně jako jeho dovoláváním se jejich soucitu, nadějí a obav. Ve světě, který se mu jeví takto, nejsou v jeho očích jeho možnosti ovlivnit koloběh přírody ve svůj prospěch nikterak omezené. Modlitby, sliby nebo hrozby mu mohou od bohů zajistit dobré počasí a bohatou úrodu; a když se stane, jak někdy věří, že se nějaký bůh vtělí do jeho vlastní osoby, pak se nemusí dovolávat žádné vyšší bytosti; on, divoch, má v sobě všechnu moc potřebnou k zajištění zdaru svého i svých bližních.

To je jedna cesta, kterou se dojde k představě člověka – boha. Je však i jiná cesta. Spolu s názorem, že svět je proniknut duchovními silami, má divoch i jiné, snad ještě starší pojetí, v němž nalezneme zárodek moderní představy přírodního zákona nebo názoru na přírodu jako na řadu událostí, k nimž dochází v neměnném sledu a bez zásahu osobního činitele. Onen zárodek, o němž mluvím, je obsažen v sympatetické magii, jak bychom ji snad mohli nazývat, a ta hraje velkou úlohu ve většině pověrečných systémů. V rané společnosti je král často kouzelníkem stejně jako knězem; skutečně je zřejmé, že často dosáhl moci díky své předpokládané schopnosti dosahovat úspěchů v černé nebo bílé magii. A tak abychom porozuměli vývoji instituce království a posvátnému charakteru, který měl obvykle tento úřad v očích divochů nebo barbarů, musíme se poněkud seznámit s principy magie a vytvořit si nějakou představu o mimořádné moci, kterou měl tento starobylý pověrečný systém na lidskou mysl ve všech dobách a ve všech zemích. Domnívám se proto, že je třeba, abychom se na tento problém podívali podrobněji.

Sympatetická magie

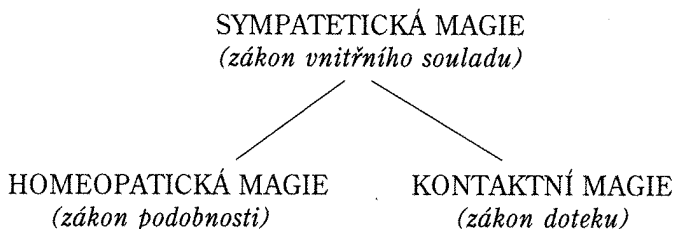
1. Principy magie

Budeme-li analyzovat principy myšlení, na němž je založena magie, pravděpodobně zjistíme, že jsou v podstatě dva: za prvé, že podobné vytváří podobné čili že se výsledek podobá své příčině; a za druhé, že věci, které byly jednou ve vzájemném styku, působí na sebe navzájem na dálku i poté, co byl fyzický styk přerušen. První princip bychom mohli nazvat zákonem podobnosti, druhý zákonem styku nebo doteku. Z prvního principu, to je ze zákona podobnosti, kouzelník vyvozuje, že může dosáhnout žádoucího výsledku jeho pouhým napodobením; z druhého vyvozuje, že cokoli učiní s nějakým hmotným předmětem, postihne i osobu, s níž byl tento předmět jednou ve styku, ať už byl částí jejího těla nebo ne. Kouzla založená na zákonu podobnosti můžeme nazvat homeopatickou nebo imitativní magií. Kouzlům založeným na zákonu styku nebo doteku budeme říkat kontaktní magie. Termínu homeopatická magie pro označení prvního z těchto odvětví je asi třeba dát přednost, protože alternativní pojem imitativní nebo mimetická naznačuje, jestliže přímo neznamena, že je na ní účasten vědomý činitel, který imituje, čímž je pole magie vymezeno příliš úzce. Kouzelník totiž věří, že tytéž principy, jichž užívá v praxi svého umění, řídí pochody i v neživé přírodě; jinými slovy, kouzelník mlčky předpokládá, že zákony podobnosti a doteku mají univerzální platnost a nejsou omezeny na lidské působení. Magie je zkrátka falešným systémem přírodní zákonitosti stejně jako klamným návodem k jednání; je nepravou vědou stejně jako neplodným uměním. Posuzujeme-li ji jako systém přírodní zákonitosti, to je jako výklad pravidel, která určují následnost dějů ve světě, může být nazvána teoretickou magií; posuzujeme-li ji jako souhrn návodů, jimiž se řídí lidské bytosti, aby dosáhly svého cíle, může být nazvána praktickou magií. Přitom je třeba si uvědomit, že primitivní kouzelník zná magii jen z její praktické stránky; neanalyzuje myšlenkový postup, na němž jsou jeho praktiky založeny, nikdy neuvažuje o abstraktních principech, jimiž je jeho jednání motivováno. Pro něho, jako pro velkou většinu lidí, je logika něčím, co mlčky předpokládá, ale vědomě neformuluje; uvažuje stejným způsobem, jako tráví potravu, v naprosté neznalosti intelektuálních a fyziologických postupů, které jsou podstatné jak pro jeden, tak pro druhý pochod. Pro něho je zkrátka magie vždycky uměním, nikdy vědou; už sám pojem vědy je cizí jeho nevyspělému myšlení. Je na filozofovi badateli, aby vyzkoumal myšlenkový sled, na němž jsou založeny kouzelníkovy praktiky; aby rozpletl těch několik jednoduchých nití, z nichž se skládá zamotané klubko, oprostil abstraktní principy od jejich konkrétní aplikace; zkrátka rozeznal za nepravým uměním falešnou vědu.

Je-li moje analýza kouzelníkovy logiky správná, pak její dva velké principy jsou prostě jen dvěma různými nesprávnými aplikacemi sdružování představ. Homeopatická magie je založena na asociaci představ v důsledku podobnosti; kontaktní magie je založena na asociaci představ v důsledku dotyku. Homeopatická magie se do-

pouští chyby v předpokladu, že věci, které se navzájem podobají, jsou stejné; kontaktní magie se dopouští chyby předpokladem, že věci, jež byly jednou ve vzájemném styku, zůstávají v něm vždy. V praxi se však tato dvě odvětví často kombinují; anebo přesněji řečeno, zatímco homeopatická čili imitativní magie může být praktikována sama o sobě, u kontaktní magie všeobecně nacházíme spojitost s uplatněním homeopatického čili imitativního principu. Vyjádříme-li se takto všeobecně, může být poněkud obtížné tyto dva jevy pochopit, ale jakmile je osvětlíme na zvláštních příkladech, budou hned srozumitelné. Oba myšlenkové postupy jsou ve skutečnosti velice prosté a elementární. Stěží tomu může být jinak, poněvadž v konkrétní podobě, ač jistě ne v abstraktní, jsou běžné nejen nekultivovanému intelektu divochů, ale i nevzdělaným a nedovtipným lidem kdekoli na světě. Obě větve magie, homeopatickou i kontaktní, můžeme příhodně zařadit pod obecný název sympatetická magie, protože obě vycházejí z předpokladu, že věci na sebe navzájem na dálku působí na základě skrytého vnitřního souladu, že podnět od jedné věci k druhé prochází něčím, co si snad můžeme představit jako jakýsi neviditelný éter, ne podobný tomu, který moderní věda předpokládá pro přesně obdobný účel, totiž aby vysvětlila, jak mohou věci na sebe navzájem fyzicky působit ve zdánlivě prázdném prostoru.

Bylo by snad vhodné přehledně uspořádat jednotlivá odvětví magie podle zákonů myšlení, na nichž jsou založena:

Osvětlíme si nyní tato dvě velká odvětví sympatetické magie na příkladech. Začnu magií homeopatickou.

2. Homeopatická neboli imitativní magie

Snad nejznámější aplikací principu, že podobné vytváří podobné, je pokus, který dělali lidé mnoha národů v různých dobách, pokus zranit nebo zničit nepřítele tím, že se zraní či zničí jeho zpodobnění; věřili, že tak, jak utrpí zpodobnění, utrpí i člověk, a jestliže zpodobnění zanikne, člověk zemře. Z mnoha příkladů jich uvedme alespoň pár, abychom prokázali jak značné rozšíření této praktiky ve světě, tak i její pozoruhodnou životnost v průběhu staletí. Už před tisíciletími ji znali čarodějové ve staré Indii, v Babylónu a v Egyptě, stejně jako v Řecku a v Římě; a dnes se k ní stále ještě uchylují úskoční a zlovolní primitivové v Austrálii, Africe a ve Skotsku. Severoameričtí Indiáni prý věří, že vláč-li figuru nějaké osoby v písku, popelu či hlíně, anebo označí-li kterýkoliv předmět za tělo této osoby a píchají do něho zašpičatělými holemi či je jinak zraňují, působí odpovídající zranění osobě, kterou předmět představuje. Když například Indián kmene Odžibwejů chce někomu způsobit zlo, vyřeže do dřeva drobnou podobu svého nepřítele a pak figurce zarazí jehlu

do hlavy nebo do srdce anebo do ní vstřelí šíp, přesvědčen, že jakmile jehla nebo šíp vnikne do figurky, pocítí jeho nepřítel ve stejném okamžiku ostrou bolest v odpovídající části svého těla; když však chce tuto osobu zabít, loutku spálí nebo pohřbí, pronášeje přitom určitá magická slova. Peruánští Indiáni modelovali figurky z tuku smíšeného se zrním do podoby osob, které neměli rádi nebo kterých se báli, a takový portrét pak spálili na cestě, po níž měla vyhlédnutá oběť projít. Tuto praxi nazývali upalováním její duše.

Podobné povahy je jedno malajské kouzlo, které zní: Vezmi ostříhané nehty, vlasy, obočí, chrchle aj. po vyhlédnuté oběti, tak aby byla zastoupena každá část jejího těla, a uhněť je s voskem z opuštěného včelího plástu do její podoby. Drž figurku nad lampou po sedm nocí, pomalu ji opaluj a říkej:

To, co upaluji, není vosk,
upaluji játra, srdce a slezinu toho a toho.

Sedmou noc nakonec figurku spal a tvá oběť zemře. V tomto kouzlu se zjevně spojují principy homeopatické a kontaktní magie; figura, která představuje nepřitele, je přece vyrobena z předmětů, které s ní byly kdysi ve styku, totiž z jeho nehtů, vlasů a chrchlů. Jiné malajské kouzlo, které se ještě více podobá praktice Odžibwejů, spočívá v tom, že se z vosku prázdného včelího plástu zhotoví asi jednu stopu dlouhé tělo; pak se bodá do oka figury, a nepřítel oslepne; bodá se do břicha, a on pocítí nevolnost; bodá se do hlavy, a začne ho bolet hlava; bodá se do prsou, a onemocní na prsa. Chceš-li jej rovnou zabít, probodni figuru od hlavy k patě; pak ji zahal do rubáše jako mrtvolu; pomodli se nad ní, jako kdyby ses modlil nad mrtvým; pak ji pohřbí doprostřed cesty, tam, kde ji tvá oběť jistě překročí. Aby na tobě snad neulpěla jeho krev, musíš odříkávat:

Nepohřbívám ho já,
pohřbívá ho Gabriel.

Tak bude vina za vraždu vložena na bedra archanděla Gabriela, který ji unese mnohem snáze než ty.¹

Jestliže se homeopatické čili imitativní magie, která si pomáhá zpodobeninami, všeobecně používá se zlovolným úmyslem odstraňovat ze světa nepříjemné lidi, slouží někdy také, byť i méně často, dobrému záměru, totiž pomáhat jiným na svět. Jinými slovy, užívalo se jí k usnadnění porodu a k zajištění potomstva neplodným ženám. Tak u Bataků na Sumatře, když se chce neplodná žena stát matkou, udělá ze dřeva figurku dítěte a chová ji na klíně ve víře, že to povede ke splnění jejího přání. Když na Babarském souostroví chce mít nějaká žena dítě, pozve si muže, který je otcem velké rodiny, aby se za ni modlil k Upulerovi, duchu slunce. Z červené bavlny se zhotoví loutka, kterou žena obejmě, jako by ji chtěla kojit. Otec mnoha dětí pak vezme kuře, drží je za nohy u ženiny hlavy a říká: „Ó Upulero, vezmi si toto kuře; dej, ať spadne, ať sestoupí dítě, snažně tě prosím a žádám, ať dítě spadne a sestoupí do mých rukou, na můj klín.“ Pak se ptá ženy: „Přišlo dítě?“ A ona odpovídá: „Ano, už saje.“ Potom muž podrží kuře na hlavě manželově a mumlá nějakou formuli. Nakonec je pták zabít a položen s trochou betelu na domácí obětiště. Když

¹ W. W. Skeat, Malay Magic. Londýn 1900. Str. 570–572.

je obřad u konce, rozkřikne se po vesnici, že žena porodila, přicházejí její přátelé a blahopřejí jí. Předstírání, že se narodilo dítě, je čistě magický obřad, který má napodobováním zajistit, aby se doopravdy narodilo dítě; účastníci se však zároveň snaží zvýšit účinnost obřadu modlitbou a obětí. Jinak řečeno, magie tu splývá s náboženstvím a je jím posilována.

Když má žena u některých dajackých kmenů na Borneu těžký porod, je povolán čaroděj, aby se pokusil porod racionálně usnadnit manipulací tělem trpitelky. Mezitím se druhý čaroděj, který se nachází mimo místnost, snaží dosáhnout téhož cíle prostředky, jež můžeme považovat za zcela iracionální. Předstírá, že on je vlastně onou rodičkou; velký kámen, připoutaný k jeho břichu látkou obtočenou kolem těla, představuje dítě v lůně, a podle údajů, které na něho volají jeho kolegové ze skutečné scény děje, pohybuje imitovaným dítětem po svém těle a napodobuje přesně pohyby skutečného dítěte, dokud se kojeneček nenarodí.

A stejná zásada předstírání, které mají tak rády děti, přivedla jiné národy na myšlenku užít nápodobu porodu jako formu adopce, a dokonce jako způsob navrácení člověka, který byl omylem považován za mrtvého, do života. Jestliže někdo předstírá, že určitého chlapce nebo dokonce velkého vousatého muže, který nemá ve svých žilách ani kapku jeho krve, sám porodil, pak je ze zorného úhlu primitivního zákona a filozofie onen chlapec nebo muž skutečně po všech stránkách jeho synem. Tak Diodóros říká, že když Zeus přesvědčil svou žárlivou manželku Hérú, aby adoptovala Héraklea, bohyně si lehla na lože, přivinula si hřmotného hrdinu na prsa, prostrčila jej pod svým šatem a nechala jej padnout na zem, napodobujíc skutečný porod; historik dodává, že ještě v jeho době se stejným způsobem praktikovala adopce dětí u barbarů. Dodnes se ho prý ještě užívá v Bulharsku a u bosenkých Turků. Žena vezme chlapce, kterého chce adoptovat, a prostrčí jej svým oděvem. Chlapec je pak provždy považován za jejího skutečného syna a dědí všechny majetek svých adoptivních rodičů. Když u Berawanů ze Sarawaku chce nějaká žena adoptovat dospělého muže nebo ženu, pozve mnoho lidí na hostinu. Adoptující matka sedí na vyvýšeném a přikrytém sedadle tak, aby ji všichni viděli, a adoptovaná osoba jí proleze zezadu mezi nohama. Jakmile se adoptovaný objeví před ní, je potřen sladce vonícími květy arekové palmy a přivázán k ženě. Potom adoptivní matka a adoptovaný syn nebo dcera, svázání dohromady, dojdou kolébavým krokem přede všemi diváky na konec domu a zpět. Pouto vytvořené mezi oběma názorným napodobením porodu je velmi silné; ublíží-li někdo adoptivnímu dítěti, je to považované za mnohem hanebnější čin, než jde-li o vlastní dítě. Ve starém Řecku byl každý muž, kterého omylem pokládali za mrtvého a za něhož se v jeho nepřítomnosti sloužily pohřební obřady, považován pro společnost za mrtvého, dokud neprošel novým formálním narozením. Byl protažen ženským klínem, pak umyt, zabalen do plenek a podán chůvě. Teprve po pečlivém provedení tohoto obřadu se mohl zase volně pohybovat mezi ostatními lidmi. Ve staré Indii za podobných okolností musel muž, který byl omylem považován za mrtvého, strávit první noc po návratu ve vědru naplněném směsí tuku a vody; seděl tam se zaťatými pěstmi a bez hlesu jako dítě v lůně matčině, zatímco se nad ním konaly všechny posvátné obřady, které se obvykle prováděly nad těhotnou ženou. Následujícího jitra vylezl z vědra a znovu prošel všemi ostatními obřady, jichž se už jednou v životě, od nejranějšího

mláďi, účastník, zejména byl oddán s nějakou ženou anebo se s patřičnou vážností oženil se svou původní manželkou.

Jiným způsobem blahodárného uplatnění homeopatické magie je léčení nebo předcházení nemoci. Staří Indové léčili žloutenku pomocí složitého obřadu, založeného na homeopatické magii. Jeho hlavním cílem bylo přenést žlutou barvu na žlutá zvířata a žluté věci, jako například na slunce, jemuž vlastně tato barva patří, a pro pacienta obstarat zdravou červenou barvu z živého silného zdroje, totiž z červeného býka. S tímto záměrem pronášel kněz takovéto zařikání: „Nechť vzhůru ke slunci odejde tvé soužení a tvá žloutenka, halíme tě do barvy červeného býka! Halíme tě do červených barev, abys dlouho s nimi žil. Nechť tato osoba odtud odejde bez úhony a zbaví se žluté barvy! Krávy, jejichž božstvem je Róhiní, ty, které jsou nadto samy červené (róhiní) – do všech jejich tvarů a do všech jejich sil tě halíme. Na papoušky a na drozda vkládáme tvou žloutenku, i na žlutého konipáska vkládáme tvou žloutenku.“ Zatímco kněz pronášel tato slova, dával zežloutlému pacientovi srkat vodu smíšenou s chlupy červeného býka, aby do něho vlil růžový nádech zdraví; lil vodu na hřbet zvířete a dával ji pít nemocnému. Posadil jej na kůži červeného býka a kus této kůže na něj přivázal. Aby z jeho barvy úplně odstranil žlutý nádech, postupoval dále takto: nejdříve jej potřel od hlavy k patě žlutou kaší z kurkumy, posadil ho na lůžko a žlutým provázkem přivázal k noze lůžka tři žluté ptáky, totiž papouška, drozda a žlutého konipáska; potom poléval pacienta vodou a smýval z něho na ptáky žlutou kaši a s ní bezpochyby i žloutenku. A aby nakonec dodal jeho pleti svěžesti, vzal několik chlupů z červeného býka, zabalil je do zlatého listu a přilepil je pacientovi na kůži.¹ Ve starověku se lidé domnívali, že když se člověk trpící žloutenkou upřeně zadívá na kolihu a pták upře své oči na něj, je z nemoci vyléčen. „Taková je povaha,“ říká Plútarchos, „a takové je založení tohoto tvora, že vytahuje a přejímá nemoc, vytékající očima jako proud.“² Pěstitelé ptáků si byli tak dobře vědomi, jakou má cenu taková kolihy, že když měli nějakou na prodej, pečlivě ji přikrývali, aby se na ni nějaký nemocný člověk náhodou nepodíval a nevyhléčil svou žloutenku zadarmo. Léčebná schopnost tohoto ptáka není dána jeho barvou, ale spočívá v jeho velkém zlatém oku, které odnímalo žloutenku. Plinius vypráví o jiném, anebo snad o stejném ptáku, kterého Řekové pojmenovali výrazem pro žloutenku, neboť když prý jej spatřil člověk nemocný žloutenkou, nemoc jej opustila a ptáka zabila. Zmiňuje se také o kameni, o němž se věřilo, že léčí žloutenku, protože svou barvou připomínal kůži nemocného.

Jednou z velkých předností homeopatické magie je to, že umožňuje, aby se léčebná procedura prováděla na osobě lékaře místo na těle jeho oběti, která je tak zproštěna všech nesnází a nepřijemností a může pozorovat svého léčitele, jak se před ní svíjí v mukách. Tak například rolníci v Perche ve Francii podléhají předstávě, že dlouhý záchvat zvracení je způsoben tím, že se pacientům žaludek „vyhákl“, jak tomu říkají, a proto padá dolů. Proto se povolává léčitel, aby vrátil orgán na jeho správné místo. Když vyslechne, jaké má pacient příznaky, začne se hned sám strašlivě svíjet, aby „vyhákl“ vlastní žaludek. Když se mu to podaří, opět jej v nových

¹ M. Bloomfield, Hymns of the Atharva-Veda. Oxford 1897. Str. 7 ad.; W. Caland, Altindisches Zauberritual. Amsterdam 1900. Str. 75 ad.

² Plutarchus, Quaest. conviv. V, 7; 2; 8 ad.

kréčích a šklebech „zahákují“, přičemž pacient pocítí odpovídající úlevu. Poplatek činí pět franků. Podobně si počíná dajacký medicínman povoláný k nemocnému; začne tím, že si lehne a předstírá, že je mrtev. S jeho tělem se nakládá jako s mrtvolou, zabalí se do rohoží, vynese se z domu a uloží na zem. Asi za hodinu jej jiní medicínmani rozváží a přivedou k životu; předpokládá se, že jakmile přijde k sobě, je nemocná osoba rovněž uzdravena. Marcellus z Bordeaux, dvorní lékař Theodasia I., ve svém podivném díle o medicíně předpisuje léčbu nádoru založenou na principu homeopatické magie. Dělá se to takto: vezmi kořen sporýše, přeřízni jej, jeden konec zavěs pacientovi kolem krku a druhý nad dýmající oheň. Jak kořen usychá v kouři, tak bude usychat také nádor a zmizí. Kdyby potom snad pacient projev il vůči laskavému lékaři nevděk, zkušený praktik se velice snadno pomstí tím, že hodí rozrazil do vody. Jak kořen znovu nasaje vlhkost, nádor se obnoví. Týž učenec vám doporučuje v případě, že máte trápení s uhry, abyste vyhlíželi padající hvězdu a pak ihned, dokud ještě hvězda padá z oblohy, třeli uhry kusem látky nebo čimkoly, co vám přijde do ruky. Právě tak jako hvězda padá z oblohy, budou padat uhry z vašeho těla; jenom musíte dávat pozor, abyste je netřeli holou rukou, protože by se uhry na ni přenesly.¹

Homeopatická, a sympatetická magie vůbec, hraje dále velkou roli při všech opatřeních, která činí primitivní lovec nebo rybář, aby si zajistil dostatek potravy. Podle zásady, že podobné vytváří podobné, podniká záměrně se svými druhy mnoho věcí, aby napodobil výsledek, jehož chce dosáhnout; a na druhé straně se mnoha věcem úzkostlivě vyhýbá, protože mají více nebo méně smyšlenou podobnost k jiným, které by ve skutečnosti byly neblahé.

Nikde v praxi se teorie sympatetické magie neuplatňuje systematictěji než při zajišťování potravy v suchých končinách střední Austrálie. Kmeny se tu dělí na mnoho totemových klanů a povinností každého z nich je rozmnožovat magickými obřady svůj totem ve prospěch celého společenství. Většina totemů jsou požitelná zvířata a rostliny a obecný výsledek, jehož má být dosaženo těmito obřady, je zajištění kmene potravou a jinými potřebami. Obřady často spočívají v napodobení výsledku, jehož lidé touží dosáhnout; jinými slovy, jejich magie je homeopatická neboli imitativní. Tak u kmene Warramunga se snaží náčelník totemové skupiny bílého kakadu rozmnožit bílé kakadu tím, že drží figuru tohoto ptáka a napodobuje jeho nepříjemný hlas. Muži kmene Aranda z totemové skupiny červa wičetty pořádají obřady za rozmnožení tohoto červa, který slouží jiným příslušníkům kmene za potravu. Jedním z obřadů je pantomima, předvádějící dospělý hmyz při vylézání z kukly. Z větví upletou dlouhou úzkou konstrukci, která napodobuje kuklu tohoto červa. V této konstrukci sedí jistý počet mužů, pro něž je červ totemem, a zpívají o tom, jak prochází různými vývojovými stadii. Pak se šourají v podřepu ven a přitom zpívají o hmyzu, který vylézá z kukly. Všichni věří, že to přispívá k množení těchto červů. Anebo zase muži z totemové skupiny ptáka emu, který je důležitou součástí potravy, malují na zem posvátný obraz svého totemu, zvláště ty části ptáka, které jedí nejraději, totiž tuk a vejce, v naději, že tak napomohou jeho rozmnožení. Mužové sedí kolem této kresby a zpívají. Potom s účesem upraveným tak, aby připo-

¹ Marcellus, De medicamentis XV, 82 a XXXIV, 100.